

Ломко О.М.

*науковий співробітник відділу,
«Будинок-музей Генерального судді В. Кочубея»,
Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця»*

МЕМОРІАЛЬНІ РЕЧІ В. Л. КОЧУБЕЯ У ЗІБРАННІ ПОЛТАВСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ ІМЕНІ ВАСИЛЯ КРИЧЕВСЬКОГО

Меморіальні речі виступають факторами культури, які відповідають як практичним, так і символічним вимогам, виступають засобами збереження та передачі інформації про конкретну історичну постать. Вивчення і зберігання меморіальних речей певної особистості дозволяє реконструювати життєвий шлях, етапи зростання, віхи діяльності, зацікавлення і риси характеру. Певні меморіальні речі генерального судді Лівобережної України XVIII ст. Василя Леонтійовича Кочубея експонуються у Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського.

Особливо цінним і цікавим відділом Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, є «Кімнати унікальних експонатів» де представлений портрет та сорочка Василя Леонтійовича Кочубея (бл. 1640–1708), в якій було страчено державного діяча Гетьманщини XVIII ст. Сорочка натільна представлена під івн. №: Тк –2682, ПКМ –7565. Розміри: 156x46 см. Матеріал: шовк; техніка виробництва: шиття [1].

**Рис. 1. Сорочка натільна, в якій було страчено генерального суддю
В. Л. Кочубея. Початок XVIII ст.**

«Портрет генерального судді В. Л. Кочубея» демонструється під інв. №: Ж –50, ПКМ – 11341. За документами музею, портрет датується першою половиною XVIII ст. Художник невідомий. Матеріал: залізна бляха; техніка виробництва: олія, золочення. Розміри: 32,5x24,3 см. Напис навколо портрету: «Войска Его: Ца. Прс: Вели: Запорозкихъ Еудиа Єнераній Василій Кучубей» [2; 3, с. 626].

Рис. 2. Портрет генерального судді В. Л. Кочубея. Перша половина XVIII ст.

У 1707 р. Василь Кочубей разом із своїм родичем – полтавським полковником Іваном Іскрою (? –1708) пишуть донос в Москву про таємні плани гетьмана Івана Мазепи у стосунках з поляками і шведами. Після жорстоких тортур за наказом Петра I вони були передані до рук Івана Мазепи і страчені 15 липня 1708 р.: «посечены при обозе войска козацкого на Борщаговце Белой Церкви июля 15 дня 1708 року» [4, с. 37]. Нині село Погребищенського району Вінницької області. Через три дні, 17 липня 1708 р. вони були поховані на території Києво-Печерської лаври біля Трапезної церкви [4, с. 37].

Після страти генерального судді Василя Кочубея його натільна сорочка зберігалась у Покровській церкві села Жуки нинішнього Полтавського району. Село належало полтавському полковнику Війська Запорізького Федору Івановичу Жученку (? –1709). Федір Жученко не мав синів, лише двох дочок, що були в заміжжі – Любов (? –1722) – за генеральним суддею Василем Леонтійовичем Кочубеєм, і Парасковія (? – не пізніше 1715) – за полтавським полковником Іваном Івановичем Іскрою. Тому

Федір Жученко заповідав частину своїх маєтків, в тому числі і село Жуки, Кочубеям, яке підтверджено було за ними царською грамотою від 30 серпня 1718 р. [5, с. 32].

Місце розташування колишньої церкви в ім'я Покрови Пресвятої Богородиці знаходиться у північно-західній частині села Жуки, на невеликому пагорбі розміром 160 x 90–100 м, на другій терасі правого берега струмка. Підвищення здіймається на відносну висоту близько 8 м над рівнем заплави і домінує над роздоріжжям досі наявних шляхів XIX – початку XX ст. Час будівництва найпершої дерев'яної церкви не встановлений, а перша датована згадка відноситься до 20 квітня 1636 р. Мурована Покровська церква була побудована в 1770 р. коштом дійсного статського радника Семена Васильовича Кочубея (1725–1779), у склепі якої він і був похований [6, с. 24].

Рис. 3. Церква Покрови Пресвятої Богородиці в с. Жуки, Полтавського р-н. Малюнок козака Чапіги. 1850-ті р.

У Покровській церкві первісно зберігалися реліквії, пов'язані з іменем генерального судді Війська Запорозького Василя Леонтійовича Кочубея – шовкова риза, опліччя якої було пошите з боярського кафтану Василя Кочубея, сорочка, в якій його стратили, портрет останнього й інші родинні портрети, у тому числі парний портрет Василя Васильовича Кочубея (1680–1743) з дружиною, а також історичні документи, що безпосередньо стосувалися родини Кочубеїв [6, с. 27].

У 1743 р. у цьому храмі, в родинній усипальниці було поховано полтавського полковника Василя Васильовича Кочубея, а наступного року, згідно його заповіту, до Покровської церкви було передане розп'яття Спасителя XVII ст., зроблене на дерев'яному хресті в повний людський зріст. Це розп'яття було привезене хрестоносцями з хрестового походу і подароване кимось із гетьманів (вірогідно, Іваном Скоропадським) полковнику в пам'ять про його батька – Василя Леонтійовича Кочубея. Навпроти розп'яття, на задній стороні бокового вівтаря, під скляною рамою висіла шовкова риза. Візерунок ризи представлений дрібними квадратами неправильної форми коричневого кольору. Цим же візерунком, шириною в добру чверть аршина (17,78 см), був обшитий і низ ризи. У цьому футлярі зберігались три історичні документи [5, с. 35].

Перший лист – це письмова заява дійсного статського радника Семена Михайловича Кочубея від 13 липня 1824 р. про щорічне поминання 15 липня предка його – Василя Леонтійовича Кочубея [5, с. 35].

Другий лист – лист дійсного статського радника Семена Михайловича Кочубея на ім'я священника Жуківської Покровської церкви Федора Романовського від 25 січня 1826 р. про зберігання тут сорочки, в якій був страчений Василь Кочубей. Документ мав такий зміст: «Малороссийской Полтавской губернии и повета владения моего Жуковской Покровской церкви священнику отцу Феодору Романовскому. При храме, коего вы священником, покоится прах сына и потомков, в 1708-м годе, 15-го июля, за верность ко престолу и Государю своему Императору Петру 1-му пострадавшего, моего прапрадеда, малороссийского генерального судьи Василия Леонтьевича Кочубея; а потому, приличным почитая хранить в сем же храме страдальческую, сей знаменитой жертвы, рубаху, в коей он, Кочубей, был в Белой Церкви изменником Мазепою казнен, препровождаю оную при сем к вам на сей конец, прося внести сию фамильную Кочубеев драгоценность в священную храма сего собственность, для всегдашнего оной при оном сбережения, о чем, надеюсь, вы и преемники ваши, непрестанете иметь обязанное пред начальством вашим попечение, при усердном ко Всевышнему молении вашем, о блаженственном покое сего, славою покрывшегося, страдальца. Село Жуки, января 25-го числа 1826 года. Упомянутого Василия Леонтьевича по старшей от него линии праправнук действительный статский советник Семен Михайлович сын Кочубей» [5, с. 36].

Третій лист – Указ Полтавської духовної консисторії від 12 листопада 1837 р. за № 8794, що дозволяє перемістити сорочку Василя Кочубея в Диканську домову церкву майорату князів Кочубеїв, такого змісту: «Указ Его Императорского Величества Самодержца Всероссийского, из Полтавской духовной консистории, Полтавского уезда благочинному протоиерею Иову Павловскому. Сия духовная консистория, слушав: 1-е) письменный отзыв князя Василия Кочубея, коим изъясняется, что священный долг памяти и уважения к знаменитому его предку Василию Леонтьевичу Кочубею заставляет утруждать его преосвященство прошением о предмете следующем: в Полтавском уезде, в селе Жуках, кроме фамильных портретов Кочубея, уже им полученных, осталась еще под церковным охранением окровавленная рубаха Василия Леонтьевича Кочубея, после казни с него снятая; движимый глубоким родственным уважением к этому примерному патриоту, он почел бы за особенную честь, если бы эта заветная вещь, хотя печальный, но патриотический и родной его сердцу документ, находился ближе к нему, под собственным его охранением, он не упоминает уже о неотъемлемом на это праве его пресечением первой линии Кочубея, ему доставленном, но увлекаясь единственно движением его чувств и зная, что одна только воля преосвященного может разрешить это обстоятельство, он решился беспокоить его преосвященство просьбою о снисходительном разрешении на получение ему этой рубашки; и 2-е) резолюцию его преосвященства Гедсона, епископа Полтавского и Переяславского и кавалера, настоящего ноября 5 числа на оном отзыве последовавшую, коей велено: во уважение особенного благоговения к памяти достославного предка г. Кочубея дозволить взять означенную рубашку, но оставить в той церкви, где теперь хранится, надлежащий документ, уведомить о сем его сиятельство от имени моего, определили: Вам, благочинному, предписать указом поручить под расписку князю Василию Кочубею просимую им рубашку предка его, Кочубея, хранящуюся в приходской села Жуков церкви, где хранить расписку при делах, а о последующем исполнении донести консистории с копией таковой; о чем уведомить просителя от имени его преосвященства. Ноября 12 дня 1837 года. Священник Михаил Фесенко, исправляющий должность секретаря Власенков, столоначальник Крашталевич» [5, с. 36–37].

Таким чином, портрет Василя Леонтьевича Кочубея, за даними третього листа надійшов до Диканського палацу значно раніше сорочки. Основною причиною її перенесення в більш безпечне місце став вчинок однієї з Жуковських матінок, яка

випрала сорочку. З 1837 р. вона зберігалась у вогнетривкій шафі, влаштованій у кам'яній ніші Диканського палацу, в колишній старовинній молитовні князів Кочубеїв. Відомий полтавський історик Василь Бучневич зазначав: «Сорочка ця довга, шовкова, рожевого кольору, з широкими рукавами, що втратила від часу первісний свій колір» [5, с. 37].

За свідченням сучасного історика Наталії Гаврилишиної, натільна сорочка генерального судді Василя Кочубея надійшла до колекції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського в 1919 р. завдяки відомим історикам та археологам Михайлу Яковичу Рудинському (1887–1958) та Вадиму Михайловичу Щербаківському (1876–1957) [7, с. 155].

До 1941 р. музей мав багату експозицію: його фонди нараховували близько 118 тисяч експонатів. З початком наступу радянських військ та визволення Полтавщини частина музейної колекції була вивезена фашистськими окупантами до Німеччини, а сама будівля у вересні 1943 р. була підпалена гітлерівцями. Інша частина колекції була врятована завдяки евакуації незначної кількості експонатів до Уфи та Тюмені в 1941 р., 20 тисяч експонатів було зібрано на згарищі, деякі колекції було повернуто в 1948 р. з Німеччини [8].

За документами Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського портрет та натільна сорочка, в якій було страчено генерального суддю Василя Леонтійовича Кочубея надійшла до закладу в 1948 р.

Працівники НІКЗ «Гетьманська столиця» щиро вдячні колегам з Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського за співпрацю і надання матеріалу, який став корисним у дослідженні меморіальних речей генерального судді Василя Леонтійовича Кочубея, адже вони беззаперечно мають історичну і мистецьку вартість.

Список використаних джерел:

1. Фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. Облікова фондова документація. Інвентарна картка. – ПКМ – 7565. – Інв. № Тк – 2682.
2. Фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. Облікова фондова документація. Інвентарна картка. – ПКМ – 11341. – Інв. № Ж – 50.
3. Україна – козацька держава: наукове вид. Упоряд. Недяк В. В.; Наукові ред. Щербак В. О., Федорук О. К. – Київ: Вид. «Емма», 2007. – 1216 с., 5175 іл.
4. Походяща О. Б. До історії створення епітафії на честь В. Кочубея та І. Іскри // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – Випуск 22. – Ч. II. – Київ-Нікополь, 2013. – С. 36–43.
5. Бучневич В. Е. Село Жуки. Полтавського повіту. // Труды Полтавской Ученой Архивной Комиссии. Выпуск 14. Полтава, 1916. – С. 31–43.
6. Мокляк В. О, Супруненко О. Б. Місце церкви Покрови Пресвятої Богородиці у с. Жуки Полтавського району // Село Жуки – батьківщина літописця Самійла Величка: збірник матеріалів наукової конференції. – Київ – Полтава, 2017. – 80 с.
7. Гаврилишина Н. А. Маєтності роду Кочубеїв (II половина XVII – 60-ті рр. XVIII ст.): формування, господарство, географія // Краєзнавство. – 2013. – № 3. – С. 149–157.
8. Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського: Про музей. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pkm.poltava.ua/ua/>.